

Голові спеціалізованої ради Д 70.705.03
Національної академії Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, доктору
педагогічних наук, професору,
Діденку Олександр Василювичу

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, доцента Каленського Андрія Анатолійовича на дисертацію Дудікової Лариси Володимирівни **«Теоретичні та методичні основи формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

На підставі вивчення рукопису дисертації Дудікової Л.В. «Теоретичні та методичні основи формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти», а також опублікованих нею наукових праць за темою проведеного дослідження, були зроблені наведені нижче висновки щодо актуальності обраної теми дослідження; обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій; наукової новизни та достовірності наукових положень; значущості отриманих результатів для науки і практики; повноти висвітлення результатів у публікаціях автора; зауважень до змісту дисертації; відповідності структури та змісту дисертаційної роботи встановленим вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника».

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Актуальність проблеми формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти обумовлюється низкою чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Сучасні суспільні явища в Українській державі: збільшення дезадаптованих і маргіналізованих людей, поява внутрішньо переміщених осіб, збільшення кількості учасників бойових дій, диференціація доходів

громадян, здійснення медичної реформи зумовлюють гостру потребу у відповідальних медичних фахівцях з високим рівнем професійно-етичної компетентності. Саме вони повинні вміти приймати кваліфіковані рішення, діяти успішно та результативно в екстремальних життєвих ситуаціях.

Сучасний лікар повинен мати не лише когнітивні та поведінкові навички прийняття клінічних рішень, а й навички етичної поведінки в процесі професійної взаємодії з пацієнтами, їх родичами та колегами, опанувати високорозвинені комунікативні навички, професійні морально-етичні установки. З огляду на це, професійно-етична компетентність стає все більш затребуваною в підготовці майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти.

Здобувачем Л.В. Дудіковою ґрунтовно доведено актуальність, теоретичну й практичну значущість проведеного дослідження через всебічне розкриття проблеми шляхом аналізу фахових літературних джерел та визначення низки наявних суперечностей, що представлено у вступі дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертаційній роботі

Для обґрунтованого визначення проблеми дослідження автором проведено ретельне діагностування стану сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти України. Не викликає заперечень визначений автором апарат дослідження: об'єкт, предмет і мета знайшли своє відображення в розроблених автором гіпотезі та завданнях дослідження.

На підґрунті з'ясованих теоретичних і методичних основ проблеми дослідження у дисертаційній роботі ставиться за мету обґрунтування теоретичних і методичних основ формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів, розроблення концепції та експериментальна перевірка ефективності технології її реалізації в освітньому процесі медичних закладів вищої освіти.

Обґрунтована автором методологія наукового пошуку передбачає формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів на засадах системного, діяльнісного, компетентнісного, контекстного й особистісно орієнтованого підходів. Водночас організація освітнього процесу, на думку автора, має враховувати вимоги аксіологічного, цивілізаційно-середовищного, культурологічного, історико-логічного, професіографічного, інтегративного і рефлексивного підходів.

Для вирішення поставлених завдань, досягнення мети і перевірки гіпотези в дослідженні використано комплекс теоретичних та емпіричних методів. Одним з основних методів був педагогічний експеримент (*констатувальний, формувальний та контрольний етапи*) – для перевірки концепції та результативності технології формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у МЗВО.

На підставі аналізу вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду, Л.В. Дудіковою визначено особливості формування професійно-етичної компетентності фахівців, обґрунтовано концепцію формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти, яку становлять методологічний, теоретичний і методико-технологічний концепти. Запропонована концепція була покладена автором в якості методологічної основи педагогічної системи розвитку професійно-педагогічної етики, що складається із сукупності взаємопов'язаних компонентів – методологічного, змістового, методичного, суб'єктного, діяльнісного, оцінно-результативного. Авторська концепція реалізується через технологію формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти (сукупність послідовних педагогічних умов, змісту, форм, методів, прийомів і засобів, що забезпечують підготовку студентів у медичних закладах вищої освіти до професійної діяльності з високим рівнем сформованості професійно-етичних знань, умінь, навичок, професійних ціннісних орієнтацій, мотивів і особистісних якостей і передбачають вплив на всі компоненти педагогічного

процесу впродовж трьох етапів – початкового, пізнавально-пошукового та визначального – з урахуванням особливостей професійної підготовки студентів у МЗВО, стадій послідовних змін у мисленні студентів під час навчання, специфіки особистісного розвитку студентів і становлення їх як майбутніх лікарів на різних курсах навчання).

На основі результатів аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури автором визначено теоретичні та семантичні характеристики сутності поняття «професійно-етична компетентність майбутнього лікаря» (цілісне індивідуально-психологічне інтегративне багаторівневе утворення, яке є результатом здобуття неперервної освіти у галузі знань «Охорона здоров'я» та об'єднує теоретичні знання з професійної етики, професійно-етичні цінності, морально-особистісні якості та практичні вміння лікаря у сфері професійної діяльності, забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки відповідно до професійно-етичних норм, а також здатність до самореалізації, потребу в професійно-етичному самовдосконаленні впродовж життя).

Достатньою за обсягом і цілком логічною є емпірична частина дослідження, яка включала констатувальний, формувальний та контрольний етапи науково-педагогічного пошуку. Л.В. Дудіковою було вжито заходів, передбачених технологією формування професійно-етичної компетентності у майбутніх лікарів. Передбачались різні процедури, зокрема навчальні, ігрові, практичні тощо, використання авторських розробок. Основою використання методів та прийомів на цьому етапі в експериментальній групі була загальна ідея, викладена в авторській концепції. Результати експериментального дослідження засвідчили, що запропонована авторська концепція і технологія формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у МЗВО є продуктивними і забезпечують суттєві позитивні зрушення у динаміці розвитку професійно-етичної компетентності відповідно до розроблених педагогічних критеріїв та показників, про що свідчать позитивні акти

впровадження у чотирьох ВНЗ України, де проводився педагогічний експеримент.

Експериментальною перевіркою на основі статистичних методів автором підтверджено гіпотезу дослідження, що формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у МЗВО буде результативним, якщо цей процес здійснювати на основі авторської концепції, що реалізується шляхом впровадження відповідної технології.

Узагальнення отриманих результатів дослідження дало змогу автору дисертації розробити навчально-методичне забезпечення професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у МЗВО, зокрема: навчальний посібник, навчально-методичні матеріали для викладання навчальних дисциплін «Історія медицини», «Соціологія та медична соціологія», «Медицина надзвичайних ситуацій», «Етичні проблеми в медицині», «Основи етики та біобезпеки», «Соціальна медицина та організація охорони здоров'я», «Екстрена та невідкладна медична допомога», «Загальна практика (сімейна медицина)», «Психіатрія з основами психотерапії» з урахуванням особливостей професійно-етичної діяльності лікаря й етичних вимог до нього, методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам медичних закладів вищої освіти щодо формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів тощо.

Загальні висновки в дисертації Л.В. Дудікової сформульовано чітко і переконливо. Зазначені теоретичні та методичні положення, висновки та рекомендації зумовлюють достатній рівень обґрунтованості одержаних дисертантом наукових результатів.

Наукова новизна і достовірність наукових положень дисертаційного дослідження

Дисертаційна робота Дудікової Лариси Володимирівни є науково-прикладним комплексним дослідженням, в якому: *вперше*: обґрунтовано концепцію формування професійно-етичної компетентності майбутніх

лікарів у медичних закладах вищої освіти, яку становлять методологічний, теоретичний і методико-технологічний концепти;

розроблено і експериментально перевірено результативність технології формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти;

обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують функціонування технології формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти;

розроблено структурно-функціональну модель формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти, компонентами якої є цільовий, концептуальний, змістовно-процесуальний та діагностично-коригувальний блоки;

удосконалено сутність поняття «професійно-етична компетентність майбутнього лікаря»;

подальшого розвитку набули наукові уявлення про особливості формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у країнах з розвинутою економікою; наукові уявлення про сутність понять «морально-етична культура лікаря», «медична етика», «лікарська етика»; характеристика рівнів (порогового, середнього, достатнього, високого) сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів.

Всі наукові положення, висновки і рекомендації, отримані за результатами дисертаційної роботи Л.В. Дудікової характеризуються науковою новизною та достовірністю, яка підтверджується впровадженням положень дисертаційної роботи в навчальний процес медичних закладах вищої освіти.

Значущість отриманих результатів для науки і практичного використання

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в їх готовності до впровадження в практику формування професійно-етичної

компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти. А саме, автором розроблено та впроваджено в освітній процес Харківського національного медичного університету, Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова і Буковинського державного медичного університету авторську концепцію та технології формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у МЗВО. Змістовним наповненням даної концепції та технологій є підготовлені навчальні посібники, методичні розробки, навчальні програми, тощо.

Наведені автором у додатках приклади навчальних програм, положень міжнародних етико-деонтологічних документи у галузі медичної діяльності, зразки навчально-методичних матеріалів мають практичну цінність для викладачів медичних освітніх закладів, які цілеспрямовано формують у майбутніх лікарів у МЗВО професійно-етичну компетентність.

З урахуванням чисельних позитивних відгуків на дисертаційне дослідження Л.В. Дудікової, можна рекомендувати запропоновану нею авторську концепцію, технології формування професійно-етичної компетентності та педагогічні умови їх реалізації до впровадження у практику професійної підготовки майбутніх лікарів у МЗВО системі повної та післядипломної медичної освіти.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Дисертаційна робота складається із анотації, вступу, 5-ти розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг основного тексту дисертації відповідає чинним вимогам. Назва роботи відповідає її меті, змісту теоретичної частини й експериментальним дослідженням. За обсягом, структурою й змістом дисертаційна робота відповідає вимогам до докторських дисертацій.

Матеріали кандидатської дисертації в докторській дисертації не використовувалися.

У першому розділі – «Теоретичні основи формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти» – на основі аналізу джерельної бази визначено актуальні проблеми професійної етики в сучасній медицині, стан проблеми дослідження, зроблено ретроспективний аналіз професійної етики лікарів та їхньої професійно-етичної компетентності, окреслено напрями наукового пошуку.

У другому розділі – «Історико-педагогічні та компаративістські аспекти формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів» – проаналізовано особливості професійної етики та професійно-етичної компетентності у змісті освіти вітчизняних та зарубіжних ЗВО, що готують медичних працівників. Автор в цьому розділі змістовно розкриває морально-етичний контекст професійної діяльності лікарів у зонах збройних конфліктів і громадських заворушень.

У третьому розділі – «Організаційно-методичні основи діагностики професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти» – розкрита сутність, характеристика структури і змісту професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів, на основі структурних компонентів визначені критерії, показники та рівні сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів, що дозволило авторові діагностувати стан сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти України до проведення формувального впливу.

У четвертому розділі – «Концептуальні і технологічні засади формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти» – обґрунтовані концепція, педагогічні умови та розроблена технологія формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти. Автор зазначає, що технологія передбачає вплив на цільовий, змістовий,

діяльнісний, результативний і ресурсний компоненти освітнього процесу.

У п'ятому розділі – «Організація та результати дослідно-експериментального дослідження» – охарактеризовано експериментальну частину дослідження. Обґрунтовано етапи, зміст і методику проведення експерименту, визначено результати констатувального, формувального та контрольного етапів, розроблено методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам медичних закладів вищої освіти щодо формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів.

Повнота викладення основних наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Для розв'язання поставлених завдань автором опрацьовано 543 наукових джерела, з них 82 іноземними мовами. Основні положення дисертаційної роботи достатньо повно відображено в 56 публікаціях автора: одноосібна монографія; 17 наукових статей – у фахових виданнях України в галузі педагогіки, 8 статей (1 – у співавторстві) – у періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз даних або видаються в іноземних державах, 24 публікації (3 – у співавторстві) – у матеріалах наукових конференцій, 6 праць додатково відображають наукові результати.

Результати дослідження, що знайшли відображення у зазначених публікаціях, розкривають основні положення дисертації, авторський доробок, погляди автора стосовно модернізації сучасної професійної освіти в аспекті розвитку професійно-педагогічної компетентності майбутніх лікарів.

Відповідність автореферату основним положенням дисертації

Зміст автореферату цілком відповідає змісту дисертації і відображає результати виконаної дослідницької роботи.

Зауваження щодо змісту й оформлення дисертаційної роботи

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу в цілому, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання автору:

1. В дослідженні автор розглядає низку методологічних підходів, так: методологічний концепт передбачає формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів на засадах системного, діяльнісного, компетентнісного, контекстного й особистісно орієнтованого підходів ст. 4, формувати професійно-етичну компетентність майбутніх лікарів необхідно з урахуванням положень системного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, аксіологічного, цивілізаційно-середовищного, культурологічного, професіографічного, контекстного, історико-логічного, інтегративного і рефлексивного підходів с. 199, тощо. Однією із умов на пізнавально-пошуковому етапі є налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і викладачів з метою наслідування професійно-етичної поведінки у майбутній професійній діяльності с. 203. В цьому випадку одним із методологічних підходів, краще розглядати суб'єктно-діяльнісний.

2. Автор розглядає принципи медичної етики с. 48, етичні принципи в «Клятві Гіппократа» с. 62, принципи сучасної медичної етики та біоетики с. 116, принципи морально-етичного ставлення медпрацівників до пацієнтів с. 203 тощо. На нашу думку, робота значно б виграла, якби автор, в окремому підрозділі обґрунтував специфічні принципи формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів, зокрема принципи морального вибору.

3. Виконуючи шосте завдання в підрозділі 2.2. «Педагогічні умови формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти», автор обґрунтовує педагогічні умови формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів, причому на кожному з трьох етапів розробленої технології, автор логічно і доцільно обґрунтовує низку (по шість) педагогічних умов. Робота б тільки виграла б, якби здобувач дослідив, які з цих умов мали вирішальний вплив на розв'язання завдань кожного з етапів.

4. Актуальність, наукова новизна та результати проведеного дослідження дають можливість авторіві можливість прогностичного

обґрунтування формування та розвитку професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів, висловлюємо надію, що в подальших доробках автор здійснить таке обґрунтування.

Зазначені зауваження та побажання суттєво не впливають на загальний високий рівень проведеного автором дисертаційного дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Дудікової Лариси Володимирівни «Теоретичні та методичні основи формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти» є завершеним, самостійним, актуальним дослідженням, а наведені теоретичні узагальнення являють вирішення важливої наукової та прикладної проблеми – формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти.

За науковою новизною, обґрунтованістю, теоретичною та практичною значущістю отриманих результатів представлена робота відповідає кваліфікаційним вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 (зі змінами, внесеними Постановою КМУ № 656 від 30.12.2015 р.), до докторських дисертацій, а її автор Дудікова Лариса Володимирівна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

Завідувач лабораторії
науково-методичного супроводу
підготовки фахівців у коледжах і технікумах
Інституту професійно-технічної освіти
НАПН України,
доктор педагогічних наук, доцент

А.А. Каленський

Підпис *Каленський О.А.*
ЗАВІРЬЮ
Завідувач кафедри
Інституту професійно-технічної освіти
Національної академії педагогічних наук України
10.01.2019. *AK*

